

חסדך ה' מלאה הארץ חקיד למדני

'אף על פי שכל חוקי התורה גזירות הם כמו שביארנו בסוף מעילה, ראוי להתבונן בהן, וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם. הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה.

יראה לי שזה שאמר הכתוב והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, כענין שנאמר ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו; ירדה תורה לסוף מחשבת האדם וקצת (אולי 'וקצה') יצרו הרע, שטבע של אדם נוטה להרבות קניינו ולחוס על ממונו ואע"פ שנדר והקדיש אפשר שחזר בו וניחם ויפדה בפחות משווי – אמרה תורה אם פדה לעצמו יוסיף חומש. וכן אם הקדיש בהמה קדושת הגוף, שמא יחזור בו וכיון שאינו יכול לפדותה יחליפנה בפחותה ממנה, ואם תתן לו רשות להחליף הרע ביפה יחליף היפה ברע ויאמר טוב הוא. לפיכך סתם הכתוב בפניו שלא יחליף וקנסו אם החליף ואמר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. וכל אלו הדברים כדי לכוף את יצרו ולתקן דעותיו. ורוב דיני התורה אינן אלא עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים, וכן הוא אומר הלא כתבתי לך שלישים במצעות ודעת, להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשלחיד' (לשון הרמב"ם סוף הלכות תמורה).

מסכת תמורה, דף ב

'לא שאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים'. התוס' בתירוצם השני (וכן נקטו התוס' בריש חולין) נקטו לפרש 'ארבעים' דוקא, ואינו לוקה פעמיים, משום 'לא יחליפנו' ומשום 'ולא ימיר'. ופרשו הדבר ע"פ הסוגיא להלן (ט), שכל אחת מהאזהרות באה לאופן המרה שונה. וכן נקט הרמב"ם שלוקה ארבעים (סנהדרין יט, א, אות יח). ולפי שיטתו הכללית (בספר המצוות שרש ט) שאין לוקים על הכפלת לאוין בדבר אחד, אתי שפיר בפשיטות הטעם שאינו לוקה שמונים [ואין צורך בטעם התוס', שפירושם בסוגיא להלן אינו מוסכם].

ובתירוצם הראשון כתבו התוס' שיתכן ולוקה שמונים, והתנא לא ירד למנין המלקיות אלא בא רק לומר שיש עונש מלקות בדבר.

ומשמע שהתוס' נוקטים כדעת הרמב"ן שבשתי אזהרות על דבר אחד לוקים שתיים.

ע"ע בספר ברכת הובח; צאן קדשים; לח"מ תמורה א; בית הלוי ח"ג כז, ב; קהלות יעקב תמורה סי' א וסי' ד, ד; אחיעזר ח"ב מג, ג; אבי עזרי [קמא] סנהדרין יט, ד; חדושים ובאורים.

'יורש סומך'. פרשו האחרונים, מפני שהיורש מתכפר בקרבן אביו, עכ"פ כפרה קלושה (ע' ובהים ו), לפיכך הוא כבעלי הקרבן. [ומאותו הטעם מביא היורש נסכים כמו ששנינו במנחות, ואפילו לא ירש נסכים מאת המוריש. כ"כ כמה אחרונים ודלא כהתו"ט. ע"ע במובא ביוסף דעת מנחות צג].

מטעם זה נראה שגם היורש את אמו או את הסומא סומך, הגם שאצל המוריש לא היה קיים דין סמיכה – כי הסמיכה אינה באה לקיום חובת המוריש אלא חיוב עצמי של היורש, וכפי שצדד בספר מנחת חינוך (קטו,ו). ונסתפקו האחרונים בכיו"ב, כאשר בתחילה לא היה בקרבן דין סמיכה, האם יכול לחול אח"כ; כגון גוי שהפריש קרבן ונתגייר – האם סומך על קרבנו. ע' שפת אמת מנחות סא: וכמו כן לענין תמורה, לר"מ היורש הוא כבעלי הקרבן ואף אם לא היה דין תמורה אצל המוריש [כגון קרבן של שני אחים ומתו וירשם אחיהם], יכול היורש להמיר. ובכחו אף להרשות אחרים להמיר (עפ"י אחיעזר ח"ב מה, ג וח"ג סו, ב). ובדין הראשון נסתפק בספר חדושים ובאורים).

י'ליף תחילת הקדש מסוף הקדש, מה סוף הקדש יורש אינו סומך, אף תחילת הקדש יורש אינו ממיר. פירוש, כיון שידענו שאין אדם סומך על קרבן שאינו שלו וכן אינו ממיר על קרבן חברו [כמו שדרשו להלן מוה"ה הוא ותמורתו יהיה קדש], אם כן כשם שאין היורש נחשב 'בעלים' לענין סמיכה, כמו כן אינו 'בעלים' לענין תמורה (עפ"י תוס' מנחות צג. שיטמ"ק כאן ובריש ערכין). תדע שהוא גילוי מלתא להגדרת 'בעלים' ואינו לימוד גמור תמורה מסמיכה, שהרי לשיטת רבי יהודה עצמו (בעירובין צו:) אין נשים סומכות, וא"כ יש לפרוץ מה לסמיכה שכן אינה בנשים תאמר בתמורה – אלא צ"ל שאינו לימוד גמור. ובכך מתישבת הקושיא על ספק הגמרא בנכרי ובקטן, מדוע לא נלמד מסמיכה, שכשם שאלו אינם סומכים כך לא ימירו. וכבר כתבו כן התוס' במנחות צג. (וכן הקשה בצאן קדשים בע"ב ולא תירץ).

י'חד קרבנו ולא קרבן עובד כוכבים וחד קרבנו ולא קרבן חברו. וצריך שני מיעוטים על כך, שלא נאמר כיון שהעכו"ם עצמו אינו בסמיכה כלל [שהרי מיעוטו מבני ישראל], יהא אדם אחר סומך עבורו, ואינו דומה לקרבן ישראל חברו שבעליו יכול לסמוך (עפ"י תוס' מנחות סא: ד"ה מצינו). ורבי יהודה שמיעט שניהם מחד קרא, ל'אבע"א' שבסמוך – אינו סובר לחלק בכך.

'... והכתיב קרבנו – ההוא מיבעי ליה לרבות כל בעלי חוברין לסמיכה. וכך נדרש: קרבנו – מלמד שאין שותף אחד יכול לסמוך על חלק חברו אלא על חלקו שלו בלבד, וממילא צריכים כל השותפים לסמוך (שפת אמת).

א. מפשט לשון רש"י ורבנו גרשום נראה ש'קרבנו' דהכא בא לרבות שכל מי שהקרבן שלו – סומך עליו. וכן נראה מדברי התוס' שהקשו מאי שנא האי 'קרבנו' שבא לרבות והאחרים שבאו למעט. ולפירוש השפ"א קושיתם מיושבת, כי גם זה מיעוט הוא.

ונראה שלפירוש הראשונים אם אחד מבעלי חוברים אינו יכול לסמוך מסיבה כלשהי או שיש שותפות לאשה בקרבן, למ"ד נשים אינן סומכות – סומכים כל השאר, אבל לפירוש השפ"א יש צד לומר שאין לסמוך כלל על קרבן אם חלק מהחברים אינם סומכים עליו, אם כי אין זה מוכרח וגם לא מסתבר כ"כ.

ב. רש"י במנחות (צג). בפירוש מכת"י, וכ"ה בתוס' שם משמו) פירש 'לרבות כל בעלי חוברין לסמיכה' – שכל אחד מהם יכול לסמוך בשביל האחרים [ויתכן שבלא קרא הו"א שאינם סומכים כלל משום דילפינן לר"מ סמיכה מתמורה והרי שותפים אינם ממירים (וכדרך שכתבו התוס'). או י"ל הו"א שכולם צריכים לסמוך כדי לקיים מצוותם].

י'רבי יהודה, בעלי חוברין לסמיכה לית ליה, מאי טעמא – דהא לא מיחד קרבן דידהו. רש"י כאן פרש שאין קרבנם טעון סמיכה מפני שאינו מיוחד לאיש. ובמקום אחר פרשו רש"י ותוס' שאחד סומך לכולם. ע' בבאור דבריהם במובא בריש ערכין.

(ע"ב) ... כיון דעונש שאינה שוה בכל הוא דתנן אין הצבור והשותפין עושין תמורה, אשה נמי כי עבדא לא לקיא...' מפשט הלשון 'אשה נמי לא לקיא' נראה שהשותפין שהמירו אינם לוקים. אבל לא

כן כתב הרמב"ם (תמורה א,א).

אמנם בשיטה מקובצת להלן (ד: אות ה) מובאת גירסה ד'לאו' דתמורה שוה בכל, גם בציבור ובשותפין, ורק 'עשה' דתמורה אינו שוה בכל, וכנראה זהו מקורו של הרמב"ם. אבל מסוגיתנו נראה שגירסה זו אינה עיקר. ושמא הרמב"ם מפרש לשון 'לקיא' על חלות הקדושה ולא דוקא מלקות, כדרך שכתב לפרש בשיטמ"ק יז. אות א (חדושים ובאורים).

עוד על משמעות 'לוקה' שלא על מלקות ממש – ע' במובא ביוסף דעת זבחים ט.

גם י"ל שהרמב"ם לא גרס 'שאינו שוה בכל...' אלא כגרסה שברש"י 'ה"מ לאו שיש בו מעשה...' [ולא השוה הכתוב אשה לאיש אלא בדבר שיש בו מעשה, ככתוב איש או אשה כי יעשו. עמודי אור ט,ב] (לחם משנה תמורה א. וזה תואם עם מש"כ האחרונים שהרמב"ם שהחשיב תמורה בלאו שאין בו מעשה [בניגוד לדברי רבי יוחנן להלן ג:] משום שסמך על גירסה זו בסוגיתנו. ע' קה"י).

'עובד כוכבים מהו שימיר... תא שמע דתניא קדשי עובדי כוכבים לא נהנין ולא מועלין... אין עושין תמורה... דברי ר"ש. אמר רבי יוסי: בכלן אני רואה להחמיר... קתני מיהא אין עושין תמורה.' הקושיא היא מדברי רבי שמעון, שנוח לגמרא להעמיד בעיית רמי בר חמא אף לדבריו. ועוד, לדברי יוסי אין שייך להסתפק כי לדבריו ודאי עושה תמורה (תוס').

ונראה שלכן נקט הרמב"ם הלכה כרבי שמעון, שכן משמע מסוגית הגמרא שנקטו כמותו. ועוד יתכן שרבי יוסי כלל לא נחלק לענין תמורה אלא על שאר דברים (עפ"י כסף משנה תמורה א,ו פסוה"מ יח,כד).

'המקדיש מוסיף חומש ומתכפר עושה תמורה' – אבל לא המקדיש, מפני שאין הקרבן שלו (רמב"ם תמורה א,ד. וע' גם בתוס' ז: ד"ה שאין; אחיעזר ח"ג סז,ב).

דף ג

'ויליף נותר חילול חילול מטומאה... ויליף פיגול עון עון מנותר...' – שדבר הלמד בגזרה שוה חוזר ומלמד בגזרה שוה (כבזבחים נ: ועתוס' שם מד. ד"ה ואתי).

'דאיתקשא תמורת בהמה למעשר בהמה ומעשר דגן וגבי מעשר דגן כתיב כי את מעשר בני ישראל...' ואם תאמר לשם מה נצרך הקש מעשר בהמה למעשר דגן לפטור את הנכרים, והלא מעשר בהמה אינו בא בנדבה אלא חובה, וכל דבר שבחובה לא נצטוו בו אלא לישראל. ויש לומר הוה אמינא להפך, נקיש מעשר בהמה לתמורת בהמה, וכשם שהנכרי בתמורה, כדין שאר הקדשות, כך יהיו במעשר בהמה.

ואמנם במסכת זבחים (מה). הסיקו שהואיל וחובה שאין קבוע לה זמן הוא, ישראל מביאים אותה ולא נכרים (עפ"י שפת אמת).

'בד"א בקדשי מזבח אבל בקדשי בדיק הבית מועלין בהן, מ"ט דכי גמרינן מעילה חטא חטא מתרומה

א. הספק לא נפשט בגמרא, רק נסתפקו ספק אחר ב'אם תמצ' לומר' שהקטן עושה תמורה. ופרש"י: לא משום שכך הדין אלא להשימינו רבותא. וכן פסק הרמב"ם (א,ח), שהדבר ספק אם תמורתו תמורה אם לאו [ויתכן שלא גרס 'אם תמצ' לומר'. כסף משנה].
 ב. משמעות דברי הגמרא 'דהא אתי לכלל עונשין', שגם לפי הצד שהקטן ממיר – אינו לוקה. וכן משמע ברמב"ם (א,ח). ומש"כ רש"י 'אמורי מימר... כי היכי דלקי' היינו רק לפי הסלקא-דעתין שחלות התמורה קשור בחיוב מלקות, ועל זה מתמה שלא יתכן דהא לא לקי. וע' ברכה"ז וצ"ק.

ד. נסתפק רמי בר חמא [אם תמצ' לומר שקטן ממיר] האם עובד כוכבים ממיר. ופרשו ספקו כשגוי הקדיש קרבן שיתכפר בו ישראל, האם כיון שתחילת ההקדש מכה נכרי אינו עושה תמורה אעפ"י שהמתכפר הוא ישראל, או שמא כיון שבסוף הקרבן ביד המתכפר הישראל, תופסת בו קדושת תמורה. תיקו.
 ואולם כשהנכרי הוא המתכפר, לדברי רבי שמעון אין בו תמורה. ולדעת רבי יוסי עושה תמורה (כ"מ בתוס'). ויש מי שצדד בדעת הרמב"ם שרבי יוסי לא נחלק על רבי שמעון בדבר זה (ר"י קורקוס, בכס"מ תמורה א,ו. וכן צדד באחיעזר (ח"ב מה,א) לפרש"י. וכן נקט בהגהות קרני ראם).

א. מבואר בתוס' שלרבי יוסי אף הנכרי בעצמו עושה תמורה [שאם אינו עושה בעצמו, לא היה יכול להרשות אחרים לעשות. ויש סוברים שאין הדברים תלויים זב"ז. ע' הגהות קרני ראם; מנחת שלמה ח"ג קלג,ז. וע"ע דבר אברהם ח"א ז ענף סק"ב; קהלות יעקב ג], ואעפ"י שאינו לוקה עליה (כ"מ בגמרא).
 ב. הרמב"ם (תמורה א,ו) פסק שהנכרי שהמיר הרי זו תמורה מדברי סופרים [פסק כרבי שמעון שכן נוקטת סתמא דגמרא כמותו. גם יתכן שר"י אינו חולק גבי תמורה. וכשם שלר"ש לא נהנין ולא מועלין, כך לגבי תמורה מדרבנן יש להם תמורה. עפ"י כס"מ]. ואם הקדיש בהמה שיתכפר בה ישראל והמיר בה הנכרי – הרי זו ספק תמורה [דאורייתא. לח"מ. וי"מ מדרבנן. ע' כס"מ. ובלקוטי הלכות כתב להגיה דברי הרמב"ם 'והמיר בה ישראל'. וע"ע בקרית ספר; אחיעזר ח"ב מה,א; שפת אמת; אבי עזרי תמורה א,ו [קמא וחמישאה]; בית ישי קכו; חדושים ובאורים].
 והראב"ד השיג וכתב שהנכרי אינו עושה תמורה כלל, לא בשלו ולא בשל ישראל. והספק בגמרא אמור כשישראל ממיר בקרבן שהקדישו נכרי עבור ישראל.

ה. המקדיש קרבן שיתכפר בו חברו – המתכפר עושה תמורה (רבי אבהו אמר רבי יוחנן), אבל לא המקדיש מפני שאינו שלו (רמב"ם).

דיני סמיכה ביורש, בקרבן של אחר ובקרבן השותפים – במנחות צג.

דפים ב – ג

ב. קדשי עובדי כוכבים, האם ובמה חלוקים הם מקדשי ישראל?

קדשי עכו"ם; לדברי רבי שמעון, לא נהנים בהם מדרבנן ולא מועלים בהם ('חטא' 'חטא' מתרומה). ודוקא קדשי מזבח (דומיא דתרומה), אבל בקדשי בדק הבית – מועלים (עפ"י רש"י, וכתבו התוס' שכן הוא בתוספתא).
 א. לפירוש ר"י (מובא בתוס' כאן ובזבחים מה), אלו המשך דברי רבי יוסי, אבל לרבי שמעון אף בקדשי בדק הבית של נכרים אין מועלים.

ב. נכרי שהפריש קרבן עבור ישראל, כתבו אחרונים שמועלים בו אף לרבי שמעון (עפ"י אחיעזר יו"ד מה, א [והעיר על הקצוה"ח שנראה מדבריו שהולכים אחר המקדיש ולא אחר המתכפר]; חדושי ר' אריה לייב ח"ב טז, ג).

ואין חייבים עליהם משום 'פיגול' 'נותר' ו'טמא' (נאמר בטומאה וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו, ולמדים נותר בגזרה שוה 'חילול' 'חילול' מטומאה, ופיגול מנותר בג"ש 'עון' 'עון'); אין עושים תמורה (שכתוב בראש הענין דבר אל בני ישראל. לשון אחרת, משום שהוקשה תמורה למעשר בהמה ומעשר בהמה למעשר דגן שנאמר בו מעשר בני ישראל); ואין מביאים נסכים (אזרח), אבל קרבנם טעון נסכים (ככה).

רש"י מפרש שאינו מביא נסכים בפני עצמם אבל עם קרבנו מביא, כמו ששנינו בשקלים שמקבלים מהנכרי דמי נסכיו ששלח עם עולתו.

ויש גורסים 'ואין מביאין עליהם נסכים' ולפי"ז משמע שאף עם קרבנו אינו מביא, אלא שתקנת חכמים היא לקבל ממנו נסכים כששלחם עם עולתו (עפ"י רבנו גרשום. וכן מובאת גירסה זו ברש"י ובשיטמ"ק).

וברמב"ם (מע"ה ק ג, ה) מבואר שאין מקבלים מהם נסכים כלל אלא משל ציבור. ופירש ר"י קורקוס שגרס 'עליהם' ונקט שלפי סוגיתנו אין מקבלים מהם כלל. ויש מפרשים בדעת הרמב"ם (עפ"י דבריו בשקלים) שרק מחיוב הבאה נתמעטו, אבל אם הביאו מקבלים מהם (עפ"י לחם משנה. וע"ע בחדושי ר' אריה לייב ח"ב טז; אבי עזרי מע"ה ק ג, ה; חו"ב מנחות עג, ב).

[השוחרטם (והמעלם. ספרי; רמב"ם) בחוץ – פטור (זבחים מה, ע"ש)].

אמר רבי יוסי: בכלום רואה אני להחמיר (איש איש... אשר יקריב לה' – דינם כשאר קדשים שמועלים בהם וחייבים עליהם משום פגול וכו').

א. כתב רש"י שלא נחלק רבי יוסי לענין נסכים, שודאי אין הנכרים מביאים נסכים [ולדברי רבי יוסי הגלילי (במנחות עג) אפשר שהנכרים מביאים נסכים בפני עצמם, אבל אין הלכה כן אלא כרבי עקיבא שם שחולק].

ב. פסק הרמב"ם (פסולי המוקדשין יח, כד; מעילה ה, טו; מעשה הקרבנות ג, ה) כרבי שמעון. ולענין תמורה כתב (תמורה א, ו) שעושים תמורה מדברי סופרים. ויש מפרשים בדעתו שלא נחלק רבי יוסי לענין תמורה, כנ"ל.

ולענין 'שחוטי חוץ' פסק (סוף מע"ה ק) שחייבים עליהם (ע"ש בכס"מ ועוד. וע"ע בזבחים מה קטז). אפשר שלשיטת התוס' להלכה יש מעילה בקדשי עכו"ם (ע' ז"ת זבחים מה).

ג. אין סמיכה על קרבן נכרי (קרבנו).

ד. קרבן נכרי קרב לשם בעליו. כן כתב המאירי (בחולין ה.). ויש מי שצדד שאין לו לנכרי כפרת דם כלל אלא מיד כשהקדיש ונתן לגבוה, שוב אין לו עסק בקרבן (ע' בית ישי קכו).

ה. מסתבר שאוהרת כליל תהיה לא תאכל שבקרבת עולה, ישנה גם בקדשי עכו"ם (עפ"י קהלות יעקב נדרים מה, א).

על פסול קרבן בעל מום ושאר פסולים בקדשי נכרי – ע' ע"ז ה. ועל מיני הקרבנות השייכים אצל נכרי – ע' זבחים קטו–קטז ומנחות עג.